

УДК 330.1:504(73) *Докторант Т.Ю. Туниця, канд. екон. наук – Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, м. Київ*

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто деякі теоретичні питання екологізації міжнародних економічних відносин України у контексті ідей сталого розвитку світового господарства. Показано значення процесів екологізації економіки у реалізації стратегії сталого розвитку України.

Dr. T.Yu. Tunytsya – Institute of World Economy and International Relations, Kyiv

International aspects of economy ecology problems

Some theoretical questions of ecology international economic relations of Ukraine are examined in the context of ideas of sustainable development of the World economy. The role of processes of economy ecology in realization of strategy of sustainable development of Ukraine has been shown in the article.

Розглядаючи актуальну проблему екологізації економіки як інструменту сталого розвитку, не можна оминати увагою одну із важливих її складових, а саме екологізацію зовнішньоекономічних відносин.

Нагальна потреба екологізації міжнародних економічних відносин України диктується передусім національними інтересами та її прагненням увійти в європейський і світовий економічний простір. На цьому просторі щораз жорсткішим стає екологічний імператив. Екологічна сертифікація технологій, товарів і послуг є обов'язковим атрибутом конкурентоспроможності кожного з учасників міжнародного поділу праці. Як відомо, сьогодні на світовому ринку вже практично неможливо реалізувати продукцію чи послуги, котрі не мають відповідної екологічної сертифікації. Це означає, що вся економічна система, зокрема її складова – природокористування – мусять зазнати радикальних реформ.

З точки зору нової еколого-економічної парадигми, Україна ще не має достатньо позитивного досвіду, який допоміг би їй стати повноправним конкурентоспроможним учасником міжнародних економічних відносин. Однією з головних причин цього є недостатньо глибоке наукове обґрунтування необхідності включення в інноваційну модель розвитку національної економіки саме екологічного імперативу. Тому міжнародні економічні відносини України розвиваються здебільшого односторонньо, часто без належного врахування усіх чинників і тенденцій, які притаманні високорозвинутим країнам світу. Крім того, національна політична еліта, провідні вітчизняні менеджери та крупні бізнесмени не надто переймаються ідеями сталого розвитку, які однаковою мірою відображають як традиційні економічні інтереси, так і не менш важливі екологічні потреби людини.

А проте, концепцію сталого розвитку офіційно визнано світовою спільнотою. Імплементацию цієї концепції вважають єдиною можливою запорукою збереження життя на Землі, подолання бідності і важких захворювань, вирішення інших ключових проблем сучасної цивілізації та її стабільного довготривалого розвитку.

На яких принципах необхідно формувати концептуальні засади і парадигму екологізації міжнародних економічних відносин? Питання надзвичайно складне. Адже воно водночас торкається проблеми підвищення конку-

рентоспроможності України на зовнішніх ринках та втілення в життя реальної стратегії сталого розвитку. Вироблення цих принципів неможливе на основі поверхових суджень та некваліфікованих, непрофесійних дій.

Україна прагне реформувати свою економіку в такий спосіб, щоб у можливо короткі терміни перейти до сталого розвитку, а це потребує розроблення і запровадження інструментів екологізації всього спектра виробничих відносин, зокрема екологізації міжнародних економічних відносин, які істотно впливають на національні виробничі відносини. Цілком очевидно, що Україна може виглядати більш привабливою для іноземних інвесторів, якщо вона гармонізує своє законодавство, зокрема господарське право, і всю економічну сферу відповідно до європейських і світових екологічних стандартів. Для цього необхідно всебічно удосконалювати не тільки економічну, але й еколого-економічну систему як єдину взаємозалежну і суперечливу метасистему.

Проблеми підвищення ефективності національної економіки необхідно розглядати через призму екологічного імперативу світового господарства, шукати шляхи оптимального функціонування єдиної еколого-економічної системи у контексті проблем сучасної глобалізації. При цьому необхідно пам'ятати, що природна або екологічна система, яка охоплює усе довкілля та його сировинну складову – природні ресурси, є загальною спадщиною цивілізації. Отже, природна система планети не належить і не може належати цілком тій чи іншій окремій державі або нації. Згідно з цим постулатом і повинно здійснюватися збалансоване природокористування у всіх державах світу, а також міжнародне економічне співробітництво. А це покладає велику відповідальність на всі суб'єкти господарської (економічної) діяльності за раціональне використання, охорону і відтворення якості умов довкілля.

Природні ресурси як загальноцивілізаційну спадщину необхідно використовувати з дотриманням принципу рівних прав нинішнього та майбутніх поколінь на доброякісне природне життєве довкілля й достатню кількість і якість природних ресурсів. Цей принцип, як відомо, було проголошено ще на першій Світовій конференції з проблем довкілля, яка відбулася у Стокгольмі у 1972 р. Його актуальність було підтверджено також у доповіді Міжнародної комісії з довкілля і розвитку під назвою "Наше спільне майбутнє", яку було схвалено Генеральною Асамблеєю ООН у 1987 р. і скеровано всім урядам і міжнародним організаціям з рекомендацією враховувати положення цієї доповіді під час формування власної економічної та екологічної політики [1]. Принцип рівного права нинішнього і майбутніх поколінь на доброякісне природне довкілля та ресурси було підтверджено і консенсусом 179 країн світу на конференції ООН з проблем довкілля і розвитку у Ріо-де-Жанейро у 1992 р., а також на світових форумах "Ріо+5" (Нью-Йорк, 1997) та "Ріо+10" (Йоганнесбург, 2002).

Наслідки використання природних ресурсів і довкілля на території тієї чи іншої країни заторкують не тільки суто її національні інтереси. Вони впливають на інтереси інших держав, особливо сусідніх. Адже екологічні ефекти (зміни умов природного довкілля, зокрема ресурсів) неможливо обмежити державними кордонами. Країни-сусіди мусять узгоджувати між собою

кожну більш-менш масштабну акцію щодо використання природних ресурсів та впливу виробничої діяльності на стан природного життєвого довкілля, особливо на прикордонних територіях. Усі люди планети проживають в спільному космічному кораблі, як образно можна назвати взаємопов'язану і взаємозалежну екологічну систему Землі. В умовах глобалізації ця взаємозалежність та брак взаємної відповідальності стають дедалі відчутнішими.

Ця теза не є новою. У згаданій вище доповіді "Наше спільне майбутнє" [1] наголошено на необхідності створення глобальної програми змін, метою яких є вирішення спільних найголовніших завдань у контексті комплексного вирішення проблем довкілля і природних ресурсів та соціально-економічного розвитку. Деградація природного життєвого довкілля, яку спочатку розглядали як проблему розвинутих країн і як побічний ефект промислових успіхів, згодом переросла у глобальну. По суті, це є складовою частиною взаємопов'язаної еколого-економічної кризи, в якій опинилися найбільш небезпечні країни світу [1, с. 9].

Г.Х. Брундтланд зазначає [1, с. 9], що у 1982 р., коли складався початковий варіант структури цієї доповіді, дехто з членів Міжнародної комісії ООН пропонував, щоб коло її питань обмежувалося тільки проблемами природного довкілля. "Це було б непоправною помилкою, – заявила тоді Г.Х. Брундтланд, – навколишнє середовище не існує в ізоляції від діяльності людини, від потреб і бажань людей". Природне довкілля, – наголошувалося у документі, – це "місце нашого життя, а розвиток – це наші дії стосовно нашого добробуту у ньому. Обидва ці поняття неподільні". Недосконалі форми і методи промислового розвитку неминуче спричиняють порушення рівноваги в еколого-економічній системі. Для того, щоб забезпечити довготривалий прогресивний економічний розвиток, необхідно виправити дисбаланс, який існує між природною та економічною підсистемами єдиної еколого-економічної системи. Нова ера економічного зростання можлива тільки за умови оптимального використання, охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу.

У згаданій доповіді також звернуто увагу на те, що криза природного довкілля та проблеми економіки – це взаємопов'язані між собою явища. Вони спричинили "виникнення нових зв'язків між глобальною економікою та екологією. У минулому нас турбували наслідки економічного зростання для довкілля. Зараз нас тривожать наслідки екологічного стресу – погіршення якості ґрунтів, водного режиму, стану атмосфери і лісів – для економічного розвитку в майбутньому. Зовсім нещодавно нам довелося констатувати різке зростання економічної взаємозалежності країн світу. Зараз ми повинні звикати до такого поняття як прискорений розвиток екологічної взаємозалежності країн. Екологія та економіка дедалі більше переплітаються між собою – на місцевому, регіональному, національному і глобальному рівнях, – формуючи складний комплекс причин та наслідків" [1, с. 16-17].

Зазначена теза залишається актуальною і на сьогодні, коли ставиться завдання прискореної екологізації економіки. Адже причинно-наслідкові взаємозв'язки між рівнем інтенсивності використання природних ресурсів та рівнем деградації природного довкілля, з одного боку, а також рівнем економічного розвитку і якості життя, з іншого, стають дедалі очевиднішими.

Автори доповіді наполягли на "необхідності налагодження ефективного міжнародного співробітництва для оптимального регулювання елементів екологічної та економічної взаємозалежності" [1, с. 21], оскільки "промислово розвинуті країни вже витратили значну частину екологічного капіталу планети" [1, с. 17]. Все це свідчить про зростаючу роль екологізації міжнародних економічних відносин, які повинні будуватися на нових засадах з урахуванням екологічної компоненти економічного зростання.

Загалом екологізація економіки, на нашу думку, – складний, багатогранний і суперечливий процес максимально можливого наближення господарської діяльності до таких форм життєдіяльності, які існують у природній системі без участі людини. У процесі життєдіяльності природних систем не утворюються відходи. Екскременти одних видів біологічно відновних ресурсів (як рослинного, так і тваринного походження) стають поживними речовинами для інших видів екосистеми. Тобто у природних системах існує замкнене коло, яке американський вчений Баррі Коммонер свого часу назвав колом життя [2]. До речі, головною причиною екологічної кризи, на думку Баррі Коммонера, є те, що людина розімкнула коло життя і зробила його лінійним. Йдеться, зокрема, про те, що внаслідок виробничої діяльності утворюється велика кількість відходів, в т.ч. токсичних, які не утилізуються і забруднюють природне життєве довкілля.

Тому сьогодні мова повинна йти про реанімацію розімкненого кола життя. Конкретизуючи цей філософський вислів, необхідно наголосити на необхідності створювати на кожній окремо взятій території чи в акваторії такі господарські комплекси, у межах функціонування яких виробничі відходи одних підприємств ставатимуть повноцінною сировиною для виробничої діяльності інших. Звичайно, нереально було б ставити питання про абсолютно безвідходне виробництво, бо сучасна людина практично вже не має змоги цілком замкнути коло життя, яке існувало на нашій планеті до виникнення роду *Homo Sapiens* або на первісному етапі (самих початках) людської цивілізації. Але існує цілком реальна технічна і технологічна можливість зменшити кількість виробничих відходів до мінімуму, налагодити їх переробку, докорінно поліпшити всю систему природокористування, запроваджувати матеріало- та енергоощадні технології, тобто максимально екологізувати економічну систему з метою заміни лінійних виробничих процесів на колоподібні.

Екологізація економіки необхідна для реалізації концепції сталого розвитку, яка є дороговказом у майбутнє світової економіки. Водночас уже спостерігається тенденція розчарування світового співтовариства у можливостях реально стати на шлях сталого розвитку. І цьому повинна активно протидіяти наука.

У книзі відомого американського вченого в галузі екологічної економіки Германа Дейлі "Поза зростанням" [2] переконливо доведено, що проблема спільного виживання людства може бути вирішена тільки за умови переходу до моделі сталого розвитку. Але це вимагає досягнення суспільного консенсусу і соціальної справедливості як всередині країн, так і шляхом перенесення цих принципів на рівень міжнародних відносин. У домінуючій

сьогодні економічній моделі екологічні витрати взагалі не беруться до уваги, вони не включаються у виробничу функцію і не враховуються у ВВП. Однак, на думку Германа Дейлі, виробництво по суті споживає природний капітал і зараховує його на поточні рахунки. Вчений доводить, що вичерпування природного капіталу є такими ж виробничими витратами, як і сировина, енергія, зарплата тощо і тому має враховуватися у макросистемі національних рахунків та міжнародному балансі платежів. Інтерналізація екологічних витрат (включення їх у собівартість і ціну продукції) змушуватиме платити за природний капітал виробників, які забруднюють або збіднюють природне життєве довкілля [3, с. 5-6], тим більше, що, на думку вченого, сьогодні "дефіцитними чинниками стають вже не засоби виробництва, створені людьми, а природний капітал, що залишився; тобто не рибальські човни, а популяція риби, що залишилась у морі" [3, с. 9]. Звідси робимо висновок, що стратегія економічної діяльності теж повинна кардинально змінюватися і на ці позитивні зміни відповідним чином може вплинути тільки радикальна екологізація економіки.

На підставі сказаного зрозуміло, наскільки складним у реальній практиці буде процес екологізації міжнародних економічних відносин України. Адже у діючій у нашій державі системі існує ще багато невирішених проблем, це зокрема, відсутність відповідної ніші на світовому ринку технологій, товарів і послуг; слабкість міжнародних інвестиційних процесів; диверсифікації імпорту природних енергоресурсів (нафти й газу); диверсифікації експортного потенціалу тощо.

Тому, з прагматичної точки зору, екологічний чинник (з урахуванням складності багатьох традиційних проблем зовнішньоекономічної діяльності України, підсилених нестабільною політичною ситуацією) може видатися зайвою і навіть непотрібною ланкою у сукупності проблем удосконалення та реформування економіки України. З огляду на це, необхідно продовжувати цілеспрямовані ґрунтовні наукові дослідження з проблем екологізації вітчизняної економіки, зокрема й у сфері її зовнішньоекономічної діяльності.

Література

1. **Наше общее будущее:** Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР)/ Пер. с. англ. – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
2. **Коммонер Б.** Замыкающийся круг. – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 278 с.
3. **Дейлі Г.** Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку/ Пер. з англ. Ін-т сталого розвитку. – К.: Інтелсфера, 2002. – 312 с.

УДК 332

Доц. М.І. Гайковський, канд. іст. наук – НЛТУ України

РЕЛІГІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ

Релігія – союз-ліга людини з Богом і людини з природою. Порушення цього союзу – причина всесвітньої катастрофи, в тому числі екологічної. Спроби окремих мислителів відновити первісну гармонію між людиною і природою поверненням до первісних форм релігії і відмовою від монотеїзму даремні і безперспективні. Католицька Церква пропонує долати глобальні проблеми сучасності шляхом християнського солідаризму і соціального реалізму.

Ключові слова: Бог, людина, природа, первісні культи, прометеїзм, монотеїзм, екологія.